

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ & ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ - ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΥΛΗΣ:
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ - ΝΙΚΟΣ ΝΤΟΝΤΟΣ

ΙΝΔΙΚΤΟΣ
ΑΘΗΝΑΙ 2007

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΑΝΤΩΝΗ ΜΑΝΙΤΑΚΗ

Τὸ ἐρώτημα ποῦ θὰ ἤθελα νὰ θέσω στὴν κρίση σας μὲ τὴ σημερινή εἰσήγησή μου εἶναι κατὰ πόσο ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία καὶ Ἑκκλησία εἶναι ἐξοικειωμένες μὲ τὴν θεωρία καὶ πρακτικὴ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἔρευνά μου, λόγῳ εἰδικότητος, περιορίστηκε σὲ δευτερογενεῖς πηγές, δὲν ἦταν συστηματικὴ καὶ ἀρκέστηκε στὴν πρόσφατη ἐλληνογλωσσὴ σχετικὴ βιβλιογραφία. Οἱ θέσεις μου εἶναι γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ προσωρινές καὶ ἀνολοκλήρωτες. Συμβουλευτήκα κυρίως τὴν ἐξαιρετικὴ μελέτη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων κ. Ἀναστασίου, «Ὁρθόδοξία καὶ Δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου»¹, τὰ δοκίμια τοῦ καθηγητῆ Χρήστου Γιανναρά, *Ἡ ἀπανθρωπία τοῦ δικαιώματος*², τὴ μελέτη τοῦ Σάββα Ἀγουρίδη, *Τὰ Ἀνθρώπινα Δικαιώματα στὸ δυτικὸ κόσμος*. Ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνασκόπηση. Θεολογία-φιλοσοφία³, καὶ τὴν παλαιότερη θεολογικὴ μελέτη τοῦ Βασιλείου Στογιάννου, *Ἐλευθερία*. *Ἡ περὶ Ἐλευθερίας διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τῶν πνευματικῶν ρευμάτων τῆς ἐποχῆς του*⁴. Συμβουλευτήκα παράλληλα καὶ ὀρισμένα γραπτὰ τοῦ Στέλιου Ράμφου. Τέλος διάβασα καὶ τὴ μονογραφία τοῦ καθηγητῆ Κ. Δεληκωνσταντῆ, *Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, δυτικὸ ἰδεολόγημα ἢ οἰκουμενικὸ ἦθος*⁵.

Ἡ συγκομιδὴ, περιορισμένη, δὲν μοῦ ἐπέτρεψε νὰ σχηματίσω μιὰ σαφῆ εἰκόνα γιὰ τὴν ὀρθόδοξή ἀντίληψη περὶ Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου.

1. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ (Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας), *Παγκοσμιότητα καὶ Ὁρθόδοξία. Μελετήματα Ὁρθόδοξου προβληματισμοῦ*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα, 2000, σσ. 65-106.

2. Ἐκδ. Δόμος, 1998.

3. Ἐκδ. Φιλίστωρ, Ἀθήνα, 1998.

4. Θεσσαλονίκη, 1970.

5. Ἐκδ. Οἶκος Ἀφοὶ Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1995.

Διέγνωσα μιὰ ἑλλιπῆ ἐνασχόληση ἢ μιὰ ὑποτίμηση, ποὺ συνδυάζεται ὅμως μὲ μιὰ ἐντυπωσιακὴ παρανόηση τῆς σημασίας τους – στὸ ἔργο κυρίως καὶ στὴν σκέψη τοῦ Γιανναρά. Ἄν ἐκλάβει κανεὶς τὴν σκέψη του ὡς ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς ὀρθόδοξης ἀντίληψης περὶ δικαιωμάτων, τότε δικαιώνεται ἡ ἀποψη ὀρισμένων (π.χ. τοῦ Στέλιου Ράμφου) ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία, μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου, δὲν γνώρισε τὴ δική της «Ἀναγέννηση» καὶ ἀγνόησε τὴν ἀναδιάρθρωση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ γενικὰ τῶν κοινωνιῶν, ἡ ὁποία ἐπῆλθε μὲ τὴν τεχνολογικὴ ἐπανάσταση καὶ τὴν ἐπικράτηση τῆς ἰδέας τοῦ «ἀτόμου» καὶ τῆς «αὐτονομίας» του ὡς θεμελιώδους ἀξίας τῆς κοινωνικῆς συμβίωσης. Ἡ ὑπεράσπιση ἀπὸ τὸν Γιανναρὰ στὴν «Ἀπανθρωπία τοῦ δικαιώματος» ἐνὸς ιδιότυπου, θεωρητικὰ ἀνεπεξέργαστου, ἱστορικὰ ἀνύπαρκτου καὶ πολιτικὰ ἀνεδαφικοῦ «ὀρθόδοξου κοινοτισμοῦ», δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία ἀντιμάχεται τὴν αὐτονομία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀτόμου, ὅτι εὐνοεῖ τὶς «κοινοτικὲς» μορφές ὁργάνωσης τῆς κοινωνίας καὶ τὴν σύγχυση τῆς θρησκείας μὲ τὴν πολιτικὴ, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς ἐγγυήσεις κατὰ τῆς κρατικῆς βίας καὶ αὐθαιρεσίας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ συμμερίζομαι τὶς ἀπόψεις ποὺ διετύπωσε ὁ καθηγητὴς Νικήτας Ἀλιπράντης στὴν κριτικὴ ποὺ ἄσκησε στὸ βιβλίο τοῦ Γιανναρά μὲ τίτλο «Καλοπροαίρετη ψηλάφηση ἐνὸς χιμαιρικοῦ ὀνείρου»⁶. Ὁ σχηματικὸς, δογματικὸς καὶ μονομερὲς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετώπισε τὰ Δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου ὁ Γιανναρὰς, ἂν δὲν κρύβει μιὰ ἑλλιπέστατη γνώση ἢ μιὰ ἐσκεμμένη ἀγνοία τῆς πλούσιας θεωρίας καὶ ἱστορίας τους, προδίδει ἀθεράπευτη ἰδεολογικὴ προκατάληψη καὶ παντελῆ ἀδυναμία διαλογικῆς καὶ υπεύθυνης προσέγγισης τοῦ πιὸ σημαντικοῦ –καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐνὸς ἀπὸ τὰ πιὸ ἰσχυρά– θεμελίου τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν. Οἱ ἀπόψεις ποὺ ἐκφράζει ἀποτελοῦν ἀναχρονισμό, ὁ ὁποῖος κρατᾷ τὴν Ὁρθοδοξία μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὰ προβλήματα τῆς. Διότι ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρας τῶν δικαιωμά-

6. Σύναξη, τχ. 83, 2002, σσ. 97-100.

των του ανθρώπου μᾶς ἀναγκάζει νὰ μιᾶμε γιὰ τὸν ἄνθρωπο γενικά καὶ γιὰ τὴν ἀξία του. Ἡ Ὁρθόδοξία ἐμφανίζεται ὅχι μόνο νὰ ἀγνοεῖ οἰκουμενικῆς σημασίας πολιτισμικὲς κατακτήσεις ἢ νὰ περιφρονεῖ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀξίες οἰκουμενικῆς ἀποδοχῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπερασπίζεται ἓνα πρότυπο ὁργάνωσης τῆς κοινωνίας ποὺ μετατρέπει τὴν ὀρθόδοξη θρησκεία σὲ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ βίωμα «καθολικὸ καὶ ὁλοκληρωτικὸ», σὲ μιὰ θρησκευτικὴ ὁργάνωση τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία δὲν διακρίνει τὸν πολίτη ἀπὸ τὸν πιστό, τὴν θρησκεία ἀπὸ τὴν πολιτική, ἢ ἀγνοεῖ τὴ σημασία τῆς ἀνεξίθρησκείας, τὴν ἐλευθερία τῆς συνείδησης –καὶ ἰδίως τὴ θρησκευτική– καὶ τελικὰ δὲν εἶναι ἔτοιμη νὰ συμβιώσει ὡς θρησκευτικὴ κοινότητα σὲ μιὰ ἀνοικτὴ πολυπολιτισμικὴ «παγκοσμιοποιημένη κοινωνία».

Σὲ διαφορετικὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν Ὁρθόδοξία καὶ τὴ σχέση της μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καταλήγει κανεὶς, εὐτυχῶς, ἂν διαβάσει τὴ μελέτη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κ. Ἀναστασίου. Ἐκεῖ ἡ «ἐσωτερικὴ» ἐλευθερία διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ καὶ ἀληθινὰ ἐλεύθερος ὀνομάζεται αὐτὸς ποὺ ἀγαπᾷ: «τὸ πλήρωμα τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἀγάπη». Ὁ χριστιανισμὸς ἐνδιαφέρεται πρωταρχικὰ γιὰ τὴν ἠθικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, γιὰ τὴν ἐλευθερία ὡς «καθολικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ὅχι ὡς λογικὴ ἰδέα ἀλλὰ ὡς ἠθικὸ αἶτημα». Στὸν πυρῆνα τῆς χριστιανικῆς θεολογικῆς σκέψης καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἐλλήνων Πατέρων βρίσκεται ἡ ἀντίληψη περὶ προσώπου, ὡς ἔννοια καὶ βίωμα. «Τὸ Γέν. 5, 7 (κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν) σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἐρμηνεία ἀναφέρεται στὸν ἄνθρωπο ὡς πρόσωπο καὶ ὅχι ὡς ἄτομο».

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ συμβιβάζεται, καὶ δὲν συγκρούεται πάντως, μὲ τὴν «καλούμενη» δυτικὴ ἀντίληψη περὶ δικαιωμάτων» καθὼς καὶ μὲ τὰ διδάγματα τοῦ Διαφωτισμοῦ περὶ διαχωρισμοῦ πολιτικῆς καὶ θρησκείας καὶ διάκρισης πιστοῦ καὶ πολίτη. Ἡ ὀρθόδοξη ἀντίληψη περὶ ἐλευθερίας προϋποθέτει τὴν «συνειδησιακὴ» αὐτονομία τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἀντιφάσκει οὔτε μὲ τὴν ἐλευθερία τῆς συνείδησης καὶ τὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητος τοῦ καθένα οὔτε μὲ τὴν διακηρυγμένη νομικὰ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης.

Ἀλλὰ καὶ γενικότερα, ἂν παρατηρήσει κανεὶς καὶ σκεφθεῖ, δια-
 χρονικά καὶ συνολικά, πάνω στὶς ἀτομικὲς καὶ συλλογικὲς πρακτικὲς
 τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, ἀπὸ τότε ποὺ συγκροτήθηκε ἡ ἴδια σὲ ἐθνικὸ
 κράτος, τὸν τρόπο πολιτικῆς ὀργάνωσης καὶ σεβασμοῦ τῶν ἀτομικῶν
 δικαιωμάτων καὶ τὴν κατοχύρωση τῆς ἀτομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευ-
 θερίας ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνες, θὰ πρέπει νὰ καταλήξει ἀβίαστα στὰ
 ἀκόλουθα συμπεράσματα: ἡ μὲν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὡς θεσμὸς δὲν
 ἐμπόδισε τὴν ἐλληνικὴ κοινωνία οὔτε τὸν ὀρθόδοξο πιστὸ νὰ συμπε-
 ριφέρεται ὡς δημοκρατικὸς πολίτης καὶ νὰ ἀπολαμβάνει καὶ νὰ σέ-
 βεται τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὡς «κοι-
 νότητα πιστῶν» βίωσε καὶ βιώνει ταυτόχρονα, μὲ τρόπο θὰ ἔλεγα
 ἁρμονικό, τόσο τὴν πίστη καὶ τὴν ἀγάπη στὸν πλησίον καὶ στὸ Θεὸ
 ὅσο καὶ τὴν νομικὴ καὶ πολιτικὴ δυνατότητα ποὺ ἔχουν οἱ πιστοὶ ὡς
 πολῖτες νὰ αὐτο-προσδιορίζονται ἀτομικά καὶ συλλογικά καὶ νὰ διεκ-
 δικοῦν καὶ νὰ ἀπολαμβάνουν τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτό-
 μου καὶ μέλους τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Διαπιστώνει κανεὶς ἔτσι, βασιζόμενος ἀπλῶς σὲ ἐμπειρικὴ παρατή-
 ρηση, ὅτι, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τουλάχιστον τὴν ἐλληνικὴ κοινωνία, τόσο
 οἱ ὀρθόδοξοι πιστοὶ ὅσο καὶ ἡ Ἐκκλησία, ὡς ὀργανωμένη ὄντοτητα,
 ἀναπτύσσουν συμπεριφορὲς καὶ πρακτικὲς ἀντίστοιχα, ποὺ δείχνουν
 σεβασμὸ στὴν ἰδέα τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, στὴν διάκριση
 τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὴν θρησκεία, τῆς κοσμικῆς σφαίρας ἀπὸ τὴν
 πολιτικὴ, καὶ συνδυάζουν ἁρμονικά τὴν πίστη στὸ Θεὸ καθὼς καὶ
 τὰ ἐκκλησιαστικὰ καθήκοντα μὲ μιὰ συνειδητὴ καὶ συνεπῆ ἄσκηση
 καὶ ἀπόλαυση τῶν ἀτομικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ἡ ἐλευ-
 θερία τῆς συνειδήσεως βιώνεται ταυτόχρονα ὡς ἀτομικὸ δικαίωμα
 τοῦ καθένα ἀλλὰ καὶ ὡς ἀναντικατάστατο ἠθικὸ πρόταγμα. Διότι
 ἡ ἠθικὴ αὐτονομία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ προϋπόθεση τόσο τῆς
 ἐλευθερίας του ὅσο καὶ τῆς σωτηρίας του. Κοινὸ βᾶθρο καὶ τῶν δύο
 θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἠθικὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπι-
 λέγει καὶ νὰ ἀποφασίζει ἐλεύθερα γιὰ τὴν ζωὴ του, σύμφωνα μὲ τὴν
 συνειδήσή του.

Τὴν πιὸ ὀλοκληρωμένη καὶ συστηματικὴ θεώρηση τῶν δικαιω-

μάτων του ανθρώπου από ὀρθόδοξη θεολογική σκοπιά βρίσκει, ὡστόσο, κανείς στὴν μονογραφία τοῦ καθηγητῆ Δεληκωνσταντῆ, ὁ ὁποῖος τονίζοντας τὴν οἰκουμενικὴ ἀξία τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου, ἐπιχειρεῖ μιὰ πειστικὴ συμφιλίωση τῶν διδαγμάτων τοῦ Διαφωτισμοῦ με ἐκεῖνα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπισημαίνοντας τὶς ἱστορικὲς ρήξεις καὶ ἐντάσεις μεταξύ τῶν δύο πνευματικῶν ρευμάτων, καὶ ἰδίως τὴ σχέση συνέχειας καὶ ἀσυνέχειας μεταξύ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, υπογραμμίζει ὅτι «τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου κληρονόμησαν πολλὰ ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό, ἤλθαν ὅμως καὶ σὲ ρήξη με αὐτὸν καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι ἐκφράζουν μιὰ ἰδέα περὶ ἐλευθερίας διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τοῦ χριστιανοῦ. Ἡ ἔνταση ποὺ ὑπάρχει στὴ σχέση Χριστιανισμοῦ-Διαφωτισμοῦ ὀφείλει σήμερα, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ὁδηγήσει σὲ δημιουργικὸ διάλογο καὶ ὄχι, ὅπως στὸ παρελθόν, σὲ ἀκριτὴ καὶ ἀκαρπὴ ἀντιπαράθεση. Γιατὶ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατανόηση καὶ πραγμάτωση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, «μιὰ πιστὴ διαφωτισμένη κοινωνία εἶναι καλύτερη ἀπὸ μιὰ ἀποκλειστικὰ πιστὴ», ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, «μιὰ διαφωτισμένη καὶ πιστὴ κοινωνία εἶναι καλύτερη ἀπὸ μιὰ ἀποκλειστικὰ διαφωτισμένη»⁷. Καὶ ὁ ἴδιος συγγραφέας καταλήγει: «Ἐκκλησία καὶ θεολογία δὲν μποροῦν νὰ ἀγνοήσουν τὴ μεγάλη σημασία τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου»⁸.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ὀρθόδοξη παράδοση ὁ Δεληκωνσταντῆς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας εἶχε στὴν Ἀνατολὴ μιὰ διαφορετικὴ ἐξέλιξη ἀπ' ὅ,τι στὴ Δύση: «Ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ἡ ὁποία εἶναι δωρεὰ τῆς θείας χάριτος, δὲν ἐπιμένει στὴ διεκδίκηση δικαιωμάτων, ἀλλὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν τῆς ἐνταγμένο μέσα σὲ πλέγμα ἀγάπης, ἡ ὁποία πραγματώνεται ὡς συνεχὴς αὐθυπερβαση καὶ κίνηση πρὸς τὸν πλησίον. Τὸ θεμελιώδες ἀνθρώπινο δικαίωμα ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξαχθεῖ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ὀρθόδοξης πνευ-

7. Κ. ΔΕΛΗΚΩΝΣΤΑΝΤΗ, *Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, δυτικὸ ἰδεολόγημα ἢ οἰκουμενικὸ ἥθος*, ὁ.π., σελ. 73.

8. Ὁ.π.

ματικότητα είναι τὸ δικαίωμα νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸ στὸν πλησίον, νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον γιὰ χάρη τοῦ Θεοῦ»⁹. Σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴ δυτικὴ ἔννοια τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ ἐλευθερίας ποὺ εἶναι σφόδρα ἀτομοκεντρικὲς καὶ ἐγωκεντρικὲς, ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα «ταυτίζεται μὲ τὴν ἐλευθερία ὡς κοινωνία καὶ ἀγάπη»¹⁰, ἐμπεριέχει μιὰ «ιδιόμορφη κοινωνικότητα». «Στὰ θεμέλια τῆς Ὀρθοδοξίας βρίσκεται ἡ ἀλήθεια ὡς “κοινωνία”. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι κοινωνία προσώπων. Ἡ θεία κοινωνία δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν ἀτομικὴ σωτηρία, ἀλλὰ κοινωνικοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο»¹¹. Γιὰ τὸν Δεληκωνσταντῆ, «ἡ Ὀρθόδοξη θεολογικὴ θεμελίωση καὶ ἐρμηνεία τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἀνοίγει τὸν ὀρίζοντα τῆς κοινωνικῆς διάστασης τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Ἀναγνωρίζεται τὸ ἥθος τῆς ὑπεύθυνης ἐλευθερίας τὸ ὁποῖο ἐκφράζουν καὶ ἀποκαθίσταται τὸ οὐσιῶδες κοινωνικὸ περιεχόμενό τους [...] Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἐντάσσονται γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία σὲ μιὰ κατεξοχὴν φιλόφρων καὶ οἰκουμενικὴ παράδοση, ἡ ὁποία συμφιλίωσε τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀγάπη, τὸ ἄτομο καὶ τὴν κοινωνία, ἔνωσε τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς πολιτισμούς, τίμησε τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο. Μέσα ἀπὸ τὸν διάλογο μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται στὸν σύγχρονο κόσμο τὸ βάθος τοῦ ὀρθόδοξου ἥθους καὶ προβάλλεται τὸ ἀνθρωπιστικὸ καὶ κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ μήνυμα τῆς Ὀρθοδοξίας»¹².

Ἡ ἔμφαση ποὺ δίνει ὁ Δεληκωνσταντῆς στὴν οἰκουμενικὴ ἀξία καὶ ἀποστολὴ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου ἀξίζει νὰ τραβήξει τὴν προσοχὴ τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας, διότι μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει τὴν βάση ἀφενὸς γιὰ τὴν ἀπαγκίστρωσή της ἀπὸ τὸν δογματισμὸ καὶ τὸν φανατισμὸ τῆς ἰδιαιτερότητας καὶ ἀφετέρου γιὰ τὴν ἑναρξὴ ἑνὸς διαλόγου μὲ σύγχρονα θεωρητικὰ ρεύματα τῶν δικαιωμάτων καὶ

9. Ὁ.π., σελ. 79.

10. Ὁ.π., σελ. 80.

11. Ὁ.π., σελ. 76.

12. Ὁ.π., σελ. 82.

τῆς Δημοκρατίας. Ὁ εἰλικρινὴς καὶ χωρὶς φοβικὰ σύνδρομα διάλογος εἶναι ἡ μόνη διέξοδος γιὰ νὰ βγεῖ ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ἀπὸ τὴν ἀπομόνωση καὶ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν κόσμον καὶ τὶς ἰδέες ποὺ τὸν κατακλύζουν.

Ὁ Λόγος τῆς ἀγάπης ὡς «κοινωνία» καὶ ὡς ἠθικὴ αὐτοπραγμάτωση τοῦ προσώπου χρειάζεται νὰ διαλεχτεῖ μὲ τὸν λόγο τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου ὡς ἐλευθερία καὶ ὡς ἀτομικὸ καὶ συλλογικὸ αὐτο-προσδιορισμό. Ἀπὸ αὐτὸν τὸν διάλογο τῆς Ἠθικῆς μὲ τὸ Δίκαιο θὰ βγεῖ κερδισμένη καὶ ἀνανεωμένη ἡ ἐλληνορθόδοξη κοινωνία.

